

DOCUMENTACIÓ
DE LA COMARCA
DE L'URGELL
A L'ARXIU
HISTÒRIC COMARCAL
DE CERVERA

Per Dolors Montagut i Balcells

11

Un dels objectius dels arxius és la descripció dels seus fons documentals mitjançant els inventaris, catàlegs... per donar a conèixer als investigadors, així com a la societat en general, el patrimoni documental que tenen a l'abast.

En el present treball descriurem, a grans trets, la documentació de la comarca de l'Urgell que es troba a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera (Segarra) per divulgar-la i apropar-la als historiadors i usuaris dels arxius.

L'A.H.C.C. té documentació de la comarca urgellenca en els següents fons: Fons Notarial de Cervera; Fons de l'antiga Comptadoria d'Hipoteques; un fons documental comarcal i de poblacions foranes, bàsicament veïnes, de procedència diversa; Arxiu fotogràfic i Hemeroteca.

FONS NOTARIAL DE CERVERA

En aquest fons s'hi apleguen els protocols dels notaris dels districtes, que coincideix amb el partit judicial de Cervera.

El 1771, l'Audiència de Catalunya va demarcar les poblacions a les quals hi havia d'haver notaria. Amb la promulgació de la "Llei orgànica del notariat" de 1862 i els reglaments i decrets posteriors, es creen els *arxius generals de protocols*. Abans de la llei, els notaris, generalment i en especial a l'Edat Mitjana, conservaven els llibres i manuals notariais com a propietat seva. Així, a la seva mort passaven als descendents i, quan canviaven de residència, els seguien allà on exercien de nou. La llei determinà que els protocols notariais pertanyien a l'Estat i, en conseqüència els notaris van haver de lliurar-los, amb la creació dels *arxius generals*.¹ El 1886 s'assignaren les notaries de cada districte.² El decret-llei de 1869 organitzà aquests arxius: es suprimiren els arxius generals de protocols de les Audiències i es creen els *arxius de Districte notarial* (partit judicial), amb els protocols de més de trenta anys. Amb la reial ordre de 1875 es creà la figura del *notari-arxiver* del districte, a la capital d'aquest, encarregat de la custòdia i conservació dels protocols.

El valor històric d'aquesta arxius fou reconegut el 1914, fent accessible als investigadors la documentació de cent anys. El reglament notarial de 1944 fixà la creació d'un *Arxiu General de Protocols* a cada cap de districte notarial, on s'havien de dipositar els protocols de més de vint-i-cinc anys. El 1945 es creà una *Secció històrica*, a cada arxiu de protocols, integrada pels manuals de més de cent anys i oberta als investigadors. Aquestes "seccions històriques" eren de tres tipus i localitzades a: *Col·legis de Notaris*, *Arxius Històrics Provincials* i *Arxius de Districte Notarial*. Els arxius dels *Districtes Notariais*, a càrrec del notari-arxiver, amb la possibilitat d'ésser dipositats als *arxius comarcals*.

A Cervera, abans que els protocols notariais es dipositessin a l'Arxiu Històric Comarcal, patiren diversos trasllats, d'un edifici cap un altre. Els més antics (segles XIV-XVI) els conservava una família de notaris de Cervera, i d'aquí passaren a un magatzem, fins a anar a l'*Arxiu municipal*, que el 1918 es va treure de la Paeria, éssent el 1932 quan es destinà i s'adequà un local per l'Arxiu. Es va inaugurar l'*arxiu de protocols de Cervera* el 1933. Els manuals del segle XVIII i XIX foren dipositats a l'Arxiu pels *notaris-arxiviers* de Cervera.

El fons de *protocols notarial*s de l'A.H.C.C. pertany, com ja s'ha dit, al districte notarial de Cervera,³ però, a més, aplega una petita part de forans, que són d'altres districtes. Les poblacions de la comarca de l'Urgell, districte de Cervera, que tenen els seus protocols a l'Arxiu Comarcal són: Anglesola, Bellpuig, Guimerà, Tàrrega, Verdú i Vilagrassa.

Tàrrega, amb 64 notaris i 1209 volums, i Bellpuig, amb 28 notaris i 367 volums, han gaudit de notaria de forma estable i continuada. A Tàrrega⁴ la distribució cronològica dels notaris és la següent: 2 del segle XV, iniciant-se el 1484; 6 del segle XVI; 12 del segle XVII; 17 del segle XVIII, la majoria dels quals actuaren també a inicis del segle XIX; 11 notaris de ple segle XIX i 15 de l'actual. Aquests darrers tenen els protocols inventariats però encara romanen a la notaria, no essent consultables els de menys de cent anys.

A Bellpuig s'inicia la sèrie l'any 1574, amb dos notaris del segle XVI; 7 del segle XVII; 6 dels segles XVIII-XIX; 4 del segle XIX i 8 de l'actual, que al igual que els de Tàrrega, no són a l'A.H.C.C.

Les altres poblacions han disposat de notaria esporàdicament i, a l'actualitat no en tenen: Anglesola amb 5 notaris dels segles XVI-XIX. Guimerà amb 1 notari del segle XVIII i 1 del segle XIX. Verdú amb 7 notaris dels segles XVIII-XIX i, finalment Vilagrassa amb dos notaris del segle XIX.

Agramunt pertany al *districte notarial de Balaguer* i, en conseqüència, té els seus protocols dipositats a l'Arxiu Històric Comarcal de Balaguer.⁵ Malgrat aixó, a l'A.H.C.C. es conserven uns protocols escadussers del notari Josep Soler (1635-1662).

FONS DE L'ANTIGA COMPTADORIA D'HIPOTEQUES

El fons del *Registre d'Hipoteques*, precedent de l'actual Registre de la Propietat, ofereix informació sobre la propietat urbana i rural del partit judicial de Cervera. A l'A.H.C.C. s'hi conserven dues sèries de llibres, una pel districte de Cervera i, l'altra, pel de Tàrrega, ambdues inventariades.⁶

El Registre d'Hipoteques es creà el 1768 per "*Pragmática Sanción*" del rei Carles III, amb l'objectiu d'evitar "els freqüents plets que se suscitaven degut a que molts cops els venedors no informaven a l'altra part dels censos, tributs o hipoteques que pesaven sobre les cases o finques en qüestió."⁷ Es disposava que es registressin tots els contractes i es donés fe de si una finca o, altre bé immoble estava gravada amb alguna càrrega.

Del Districte de Tàrrega hi ha una primera sèrie de llibres, el primer de 1768-1769 i el darrer de 1846-1847, amb un total de 50 volums, incloent-hi els 4 que són els índexs ("*... índice general de los registros de hipotecas de la villa de Tárrega y lugares de su partido*"). Amb el decret del 23 de maig de 1845, l'organització de les comptadores d'Hipoteques varià alhora que es fusionaven les dues sèries de llibres-registres dels dos districtes existents. Així, pel període de 1845 a 1862, trobem Cervera i Tàrrega en un mateix llibre. Aquesta sèrie consta de 110 volums de registre més 5 d'índex general.

Del primer període es conserven a l'Arxiu Comarcal dos volums de les comptadores d'Agramunt (Urgell) i Balaguer: "*Libro Segundo Contaduría Agramunt y Balaguer...*", 1768-1845 i "*Libro Tercero Contaduría Agramunt y Balaguer*", 1768-1843.

FONS COMARCAL I DE POBLACIONS FORANES

Es conserven a l'A.H.C.C. un conjunt de llibres i lligalls, procedents de diferents institucions, amb documentació de poblacions de la Segarra i de l'Urgell, així com algun volum escadusser de comarques més allunyades. Bàsicament aquesta documentació prové de parròquies i de l'antiga *baronia de Bellpuig i Linyola*. La diversitat de procedència no dóna unitat a aquesta documentació i no podem parlar d'un fons pròpiament dit. A més, exceptuant el cas de Bellpuig, solament tenim de l'ordre d'un a tres volums per població.

Segons A. Bach,⁸ arran de la guerra civil, entrà a l'arxiu gran quantitat de documentació de parroquies veïnes a Cervera gràcies a la tasca de recollida d'A. Duran i Sanpere.

De les baronies de Bellpuig i Linyola "es conserven alguns llibres i carpetes de l'antiga administració de les baronies dels Cardona i ducs de Sessa. Són registres, capbreus, comptes, privilegis, arbres genealògics; hi ha qui sap la documentació de les institucions religioses de Bellpuig i la seva baronia; si bé la documentació original de gran part d'aquests manuscrits és a l'arxiu particular d'aquesta nissaga, instal·lat a Madrid".⁹

Aquesta documentació fou cedida, el 1963, per la família de Faust Dalmases de Cervera. Els seus antecessors, segons A. Bach, havien estat representants o col·lectors dels ducs de Sessa, senyors de les baronies de Bellpuig i Linyola, descendents dels Cardona de Bellpuig.

De la comarca de l'Urgell hi ha documentació de les següents poblacions: Anglesola, Belianes, Bellpuig (inclou pobles i llocs del seu terme i antiga baronia), Nalec, Tàrrega, Tornabous i Verdú. En el moment de la redacció del present treball, no hi ha un inventari publicat però sí tenim les fitxes, que hem revisat per a cada volum i lligall, i que descriurem segons la seva ordenació topogràfica. Indicarem amb una "v" quan es tracti d'un volum.

Anglesola:

- núm. 1 v Llibre d'acords i resolucions de la comunitat de preveres, 1613-1804.
- núm. 2 Documentació parroquial i municipal vària, s. XVI-XVIII.

Belianes:

- num. 1 v Llevador dels delmes, novenes, censons, terços, drets i emoluments que rep el Degà i Paborde de la seu metropolitana de Tarragona, 1717.
- núm. 2. Capbreu de Belianes, 1756.

Baronia de Bellpuig i Linyola:

Els pobles i termes de l'antiga baronia no pertanyen tots a l'actual comarca de l'Urgell, però formen conjuntament *el fons de la baronia* i, per tant, la documentació no es pot separar. Segons Esteve Mestre,¹⁰ la baronia de Bellpuig era formada pels pobles de Bellpuig, Vilanova de Bellpuig, Sant Martí de Maldà, Castellnou de Seana, Golmés i Utxafava (l'actual Vila-sana); comprenia els termes de Sinoga, Seana, quadra de Seana (també anomenada de Barbens), Montperler, el Mor i els Oberchs. La baronia de Linyola era formada per la vila de Linyola i els termes de Ballestar i Almassó. El duc de Sessa en tingué la jurisdicció civil i criminal fins el 1881.

- núm. 1 v Llibre de les càrregues fixes i eventuais, amb explicació dels censos, pensions, contribucions i salaris, 1827.
- núm. 2 v Llibre manual dels comptes de l'administració i procura general dels estats, béns i rendes del Duc de Sessa a Catalunya, 1821-1840.
- núm. 3 v Llibre matriu i relació general dels béns, finques, drets i rendes pròpies del "*mayorazgo*" i estats del Duc de Sessa, 1828-1830.
- núm. 4 Relacions i inventaris de béns, edificis, finques,... del Duc de Sessa, 1755-1860.
- núm. 5 v Índex general i sumari de les escriptures i altres papers de l'arxiu del Duc de Sessa a Bellpuig, (sense data).
- núm. 6 v Sumari o índex raonat de les escriptures i altres papers de l'arxiu del Duc de Sessa a Bellpuig, 1788.
- núm. 7 v Còpia del cobratori de les rendes, delmes, censos i altres drets del Duc de Sessa, 1783.
- núm. 8 v Còpia del capbreu de 1559 i llevador dels censos i drets del Duc de Sessa, 1559-1694.
- núm. 9 v Llibre cobratori de les rendes que rep el Duc de Sessa, 1789.

– núm. 10 Còpies de l'arbre genealògic de la casa del Duc de Sessa, i altres documents, com clàusules de "*mayorazgos*", privilegis i títols.

Còpies de documents dels segles XIII-XVI, com la "*Primera fundació de Mayorazgo que otorgó... Fernando Folch de Cardona...*".

Còpies d'escriptures de concòrdies entre parts per la concessió de les aigües del riu Corb, segles XVII-XIX.

– núm. 11 Documentació diversa de Bellpuig i altres llocs de la baronia, sobre els beneficiats de les esglésies; censos i rendes a ingressar pel Duc de Sessa; Castell de Bellpuig; Castellnou de Seana, Golmés i Utxafava, segles XVIII-XIX.

– núm. 12 Llibres d'entrades i sortides de les rendes i emoluments que rep el baró Ramon de Cardona, 1510-1688 i segles XVIII-XIX.

Conté documentació diversa sobre el convent i el panteó dels Cardona.

– núm. 13 Pleits per la utilització de les aigües del riu Corb entre el Duc de Sessa i els termes i pobles de la baronia: Preixana, Maldà, Bellpuig, Vallbona de les Monges, Belianes.

Inclou tres mapes de la zona, 1581-1830.

Molins d'oli a Bellpuig, Vilanova de Bellpuig, Golmés i Castellnou de Seana, 1786-1792.

Sèquia i molí; resclosa a Castellnou de Seana, 1792.

Descripció de la baronia de Bellpuig, 1823.

Documentació parroquial, 1693-1791.

Documentació diversa, principalment parroquial, dels pobles de Castellnou de Seana, Golmés, Linyola, Sant Martí de Maldà i Utxafava, 1688-1825.

Varis, 1731-1862.

– núm. 14 Comptes de la comunitat de preveres de Bellpuig, 1752-1834.

Nalec:

– núm. 1 v Llibre de censos i altres anotacions, 1660-1713.

Tàrrega:

– núm. 1 v Capbreus i establiments de les terres i cases del Priorat de Sant Antoni Abat, 1592-1623.

– núm. 2 v Llibre d'eleccions de capitans i oïdors de comptes de l'Hospital de pobres (Sant Antoni), 1573-1752.

– núm. 3 Documentació diversa de procedència municipal i religiosa, segles XVI-XIX.

Pergamins (són 12 per desplegar) dels segles XV-XVI, aproximadament.

De l'Hospital hi ha 31 pergamins plegats, segles XV-XVI.

Tornabous:

– núm. 1 v Llibres del dret del lloc de Tornabous, 1774.

– núm. 2 Drets que ha de pagar la gent de Tornabous, 1790-1793.

Verdú:

– núm. 1 v Llibre de beneficis, 1642-1646.

– núm. 2 v Llibre de notícies de la parròquia de Santa Maria de Verdú (amb la història de Verdú i la genealogia de Sant Pere Clavé).

ARXIU FOTOGRÀFIC

Les fotografies consevades a l'A.H.C.C., relacionades amb la comarca de l'Urgell,¹¹ són majoritàriament de temàtica artística i religiosa. En elles hi trobem edificis religiosos, esglésies, en els seus aspectes arquitectònics i escultòrics; també hi ha casals. Les fotografies d'objectes d'art litúrgic, els retaules, les pintures, les creus de terme són un fidel testimoni de les obres d'art desaparegudes durant la guerra civil. Encara que la major part d'elles no porten la data de realització, es poden datar

entre la dècada dels anys vint i la guerra del 1936; d'altres són posteriors pel que fa a la seva procedència. El fotògraf el podem identificar en un gran nombre d'imatges: són del cerverí Claudi Gómez Grau i de l'Arxiu Mas de Barcelona.

Tot seguit enumerem les poblacions que disposen de fotografies, indicant-ne la quantitat: Agramunt: 17; Belianes: 3; Bellpuig: 22; La Bovera: 1; Ciutadilla: 10; Guimerà: 24; Maldà: 23; Ossó de Sió: 3; Sant Martí de Maldà: 9; El Talladell: 1; Tàrraga: 52; Vallbona de les Monges: 6; Vallsanta: 3; Verdú: 39; Vilagrassa: 8; El Vilet: 1.

HEMEROTECA

Entra la col·lecció de revistes, antigues i d'edició actual, que es poden consultar a l'arxiu, n'hi ha també de publicades a localitats de l'Urgell. Gairebé totes són revistes que ja han desaparegut, històriques, menys dues de contemporànies però que no tenim actualitzades.

Segons el lloc d'edició, són les següents:

Agramunt:

– *Sió. Informació d'Agramunt i de la Ribera del Sió*. ed. Ajuntament d'Agramunt.

Exemplars dels anys 1980, 1981 i 1985.

Bellpuig:

– *L'Abeller d'Urgell*, ("L'verb de l'unió federada de la classe mitja de l'Urgell i comarques circumveïnes") Dir. R. Saladrigues. Bellpuig, 1919.

Només hi ha un exemplar de 1919.

– *Lo Pla d'Urgell. Setmenari defensor dels interessos morals i materials de la comarca i pobles del voltant...* Ed. Saladrigues, Bellpuig, 1912.

Exemplars: 1 de 1912, 4 de 1916 i 1 de 1919.

Tàrraga:

– *Acció Comarcal*. Tàrraga, Imp. Camps Calmet, 1932-1936.

Exemplars de 1932, 1934 i 1936, encara que incomplets.

– *Cámara Oficial de Indústria y de Comercio, Boletín*. Dir. José Cañelles. Lleida, Imp. i Litografia Sol i Benet, 1909.

Només un exemplar de 1909

– *Crònica Targarina*. Tàrraga, Imp. Camps Calmet, 1921-1937. Col·lecció incompleta, amb números dels anys 1921, 1922, 1925, 1927, 1930, 1934, 1935 i 1936.

– *La Mañana en Tàrraga*. Tàrraga, 1943.

Un número del dia 17 d'abril.

– *Nueva Tàrraga. Semanario de información local*. Tàrraga, red. y adm. vicesecretaria de Educación Popular, 1945-1953.

Col·lecció incompleta dels anys 1945, 1946, 1952, 1953.

– *Nova Tàrraga*. Tàrraga, Imp. A.G. Camps, 1985 (continuació de Nueva Tàrraga).

Exemplars de 1985.

– *Petit Liceu. Revista mensual escolar*. Tàrraga, Imp. Crònica Targarina, 1932.

Es conserva el número 8 de 1932.

– *Tàrraga. Revista mensual il·lustrada*. Suplement de *Crònica Targarina*. Tàrraga, Imp. Crònica Targarina, 1928.

Es conserva el primer número editat.

Hem descrit al larg del treball els fons documentals i col·leccions de poblacions de l'actual Urgell que es conserven a l'Arxiu Històric Comarcal de Cervera, però hem d'afegir que no són l'única font d'informació per a l'investigador. Trobarem, amb una pacient i laboriosa recerca, dades en els llibres i manuals dels notaris cerverins sobre pobles, llocs, termes i persones de l'Urgell. També en el fons municipal de Cervera, entre els volums i pergamins, s'hi fa referència.

1. Segons Durán Cañameras, a *El notariado en Lérida y sus comarcas*, a Tàrrega el notari Francesc Llopis aconseguí el 1788 autorització per formar un arxiu amb tots els protocols notariais del districte que es trobessin en poder de particulars i institucions que no fossin ni exercissin com a notaris.
2. Les notaries demarcades al districte o partit judicial de Cervera foren: tres a Cervera i Tàrrega, dos a Guissona, i una a Bellpuig, Guimerà i Verdú. Al llarg dels anys s'han reduït i, en algunes poblacions, han desaparegut.
3. El fons notarial de Cervera disposa d'un catàleg publicat per la Fundació Noguera. M. CANELA, M. GARRABOU: *Catàleg dels Protocols de Cervera*. Lleida, Virgili i Pagès, 1985.
4. Veure M.CANELA, M. GARRABOU: *opus cit.*, per les poblacions de l'Urgell.
5. FARRÉ i VILADRICH, Joan: *Catàleg dels Protocols de Balaguer*. Barcelona, Fundació Noguera; Lleida, Pagès editors, 1991. Col·lecció Inventaris d'Arxius Notariais de Catalunya, núm. 13; 239 pàgs.
6. CANELA i GARAYOA, M.: "Inventari de l'antic Registre d'Hipoteques de Cervera" a *Miscel·lània cerverina-III*, 1985.
7. CANELA, M.: *Opus cit.*
8. BACH, Antoni Mn.: *L'Arxiu Històric de Cervera*. Cervera, 1979, treball mecanografiat inèdit, 35 fols.
9. BACH, A. : *opus cit.*
10. Esteve Mestre ens dóna la relació dels 70 plets que es plantejaren entre el baró i els seus pobles: "Els plets de les baronies de Bellpuig i Linyola (1731-1840)", *URTX*, núm 3 (1991), pàgs 129-139.
11. Vegeu *Història Gràfica de l'Urgell*, Tàrrega, Consell Comarcal de l'Urgell; Barcelona, ed. Columna, 1993.

BIBLIOGRAFIA

- BACH, Antoni Mn. *L'Arxiu Històric de Cervera*. Cervera, treball inèdit, 1979.
- CANELA i GARAYOA, Montserrat. "Inventari de l'antic Registre d'Hipoteques de Cervera". *Miscel·lània cerverina-III*. Cervera, Centre Comarcal de Cultura, 1985, pàgs. 199-209.
- CANELA, Montserrat; GARRABOU, Montse. *Catàleg de Protocols de Cervera*. Barcelona: Fundació Noguera, Lleida: Virgili i Pagès, 1985.
- DURÁN CAÑAMERAS, Félix. "*El notariado en Lérida y sus comarcas*". *ILERDA*, Núm. XIX, I.E.I., 1955, pàgs. 139-166.
- DURÁN i SANPERE, Agustí. *Llibre de Cervera*. Barcelona: Curial, 1977 (1972), pàgs. 491-492.
- MESTRE i ROIGÉ, Esteve. "Els plets de les Baronies de Bellpuig i Linyola (1731-1840)". *URTX. Revista cultural de l'Urgell*, núm. 3. Tàrrega, 1991, pàgs. 129-139.
- PAGAROLAS i SABATÉ, Laureà. "Els arxius de protocols". Actes de les Primeres Jornades d'Arxivística de Catalunya. *Lligall*, núm. 1 Barcelona 1988, pàgs. 53-63.